

August KOVAČEC
Filozofski fakultet, Odsjek za romanistiku
Ivana Lučića 3, HR-10000 Zagreb

LEKSIČKE PODUDARNOSTI VELJOTSKOGA I RUMUNJSKOGA

Često se zastupala bliska jezična srodnost između dalmatskoga (uključujući i veljotski) i rumunjskoga, a ona bi svjedočila o prisnim odnosima između tih dvaju jezičnih prostora u prošlosti. Ne pretendirajući na iscrpnost, autor ovoga članka istražuje određen broj rječničkih podudarnosti između rumunjskoga i veljotskoga. Najveći se njihov dio svodi na arhaične elemente, zajedničke dvama idiomima, a te se podudarnosti protežu, u općem pravilu, i na druge rubne i izolirane prostore Romanije (Sardinija, jug Italije, sjeverna Italija te Dolomiti i Alpe, kao i Iberski poluotok). Osim četiri nesporna slučaja, zapravo se ne mogu naći inovacije zajedničke rumunjskomu i veljotskomu. Zato se rječničke veljotsko-rumunjske podudarnosti ne mogu promatrati kao posljedica dugotrajnijeg zajedničkog jezičnog razvoja na tim prostorima u prošlosti, a to se može potvrditi i činjenicama iz izvanjezične povijesti.

Dalmatski je posljednji među romanskim jezicima uvršten u poredbeno-povijesna proučavanja, a kada se pojavilo djelo koje je sustavno izložilo njegovu građu i dalo opis strukture (Bartoli, I-II, 1906), već nekoliko godina prije toga prestao se govoriti. Od samoga početka postavljalo se pitanje odnosa dalmatskoga prema drugim romanskim jezicima, odnosno pitanje njegova položaja unutar Romanije. Sam Bartoli, na temelju većeg broja kriterija, držao je da je unutar Romanije dalmatski razvojni oblik ilirsko-romanskoga (Bartoli, I, 1906: 267, 272-296), taj pak romanski tip ulazi u sastav apeninsko-balkanskoga (Bartoli, I, 297-308) kao romanskoga prostora koji stoji nasuprot pirinejsko-alpskomu. Prema tom bi tumačenju dalmatski tvorio naravni prijelaz i vezu između rumunjskoga na istoku i južnotalijanskih (te srednjetalijanskih) dijalekata na zapadu. Bartoli pritom izrijeком odbija mogućnost ikakve bliže povezanosti dalmatskoga s istriotskim (istroromanskim). Ubrzo nakon objavljivanja Bartolijeve monografije talijanski lingvist Clemente Merlo nastojao je osporiti bližu povezanost dalmatskoga s južnotalijanskim i dokazivao kako je dalmatski (posebice

veljotski) zapravo veza između rumunjskoga i ladinskoga (ili retoromanskoga; Merlo 1907: 472–484; Tagliavini 1964: 318)¹. U podjeli Romanije na istočnu i zapadnu (te Sardiniju), a ona se tiče ponajprije razdoblja izravno nakon propasti Zapadnoga Rimskoga Carstva, Wartburg se poslužio samo dvama bitnim kriterijima (razvoj intervokalnih bezvučnih okluziva i razvoj finalnoga -s), a oba ona dolaze i kod Bartolija; po toj podjeli dalmatski, zajedno s rumunjskim i talijanskim južno od crte La Spezia-Rimini, pripada Istočnoj Romaniji (Wartburg 1936: 1–48). Na temelju 30 kriterija iz svih razdjela jezika (osim rječnika), koji se pak tiču kako sinkronije tako i dijakronije, Muljačić u svojoj dinamičkoj klasifikaciji romanskih jezika utvrđuje distance među romanskim idiomima; iako se francuski, rumunjski i sardski izdvajaju svojim posebnostima iz ukupnosti romanskih jezika, prema tim objektivnim i mnogobrojnim jezičnim kriterijima veljotski i rumunjski, iako se razvrstavaju razmjerno blizu, ne mogu se promatrati a priori i jednom zauvijek kao “najbliži” (Muljačić 1963: 85: 95)². Držeći se Bartolijevih stajališta (koja je autor zastupao i u kasnijim radovima, primjerice Bartoli 1942: 109–185) i Carlo Tagliavini insistira na tome da dalmatski pokazuje izrazite bliskosti s rumunjskim i s romanskim elementi u albanskome (Tagliavini 1964: 110, 149: 298 et passim), dok B. E. Vidos, polazeći od sličnih gledišta, ističe kako je dalmatskoromanski prostor još stoljeće i pol nakon podjele Rimskoga Carstva ostao vezan uz Rim (Vidos 1963: 265) te kako se određena arhaičnost i dalmatskoga i rumunjskoga može protumačiti rubnim položajem i dugotrajnom izdvojenosti prostora i jednoga i drugoga jezika od ostatka Romanije (Vidos 1963: 367). Da barem veljotski pokazuje određenu veću bliskost s romanstvom Italije pokazuje i to što je, za razliku od konsonantizma koji je istočni, veljotski vokalizam podjednako stražnje vokale *Ō* i *Ū* stopio u zatvoreno *o* (kao na Zapadu) kao što je prednje vokale *Ē* i *Ī* stopio u zatvoreno *e* (Hadlich 1965: 83; Muljačić 1971: 405). G. Bonfante osporava bilo kakvu bližu vezu između dalmatskoga i rumunjskoga, za njega Dalmaciju od Dacije dijeli znatna razlika u kronologiji romanizacije kao i razlika u tipu importiranog latiniteta, zemljopisna udaljenost i duboke sociološke razlike (Bonfante 1983: 210–212 et passim); ako je temeljno načelo da bliže jezično srodstvo potvrđuju zajedničke inovacije, a ne

¹ Rasprava s Bartolijem nastavila se i u drugim radovima koje ovdje nećemo navoditi.

² Profesor Žarko Muljačić u više se svojih radova bavio pitanjima dinamičke klasifikacije romanskih jezika: »Nova klasifikacija romanskih jezika i dalmatski«, *Radovi Odjeljenja historijsko-filoloških nauka*, Knjiga 7., Sarajevo, 1963: str. 77–96; »La posizione del dalmatico nella Romania (per una classificazione dinamica delle lingue romanze)«, *Actes du Xe Congrès Internationale Linguistique et Philologie Romanes, Strasbourg, 1962*, Paris, 1965, str. 1185–1194; »Die Klassifikation der romanischen Sprachen«, *Romanistisches Jahrbuch*, XVIII. Band, Hamburg, 1967, str. 23–37 (tu je broj kriterija povećan na četrdeset) i dr. U prvome od navedenih radova Autor izlaže načela ranijih klasifikacija utvrđujući ujedno njihove dosege i ograničenja.

konzervacija, onda između rumunjskoga i dalmatskoga zajedničkih inovacija gotovo i nema, a dalmatski se javlja kao izrazito konzervativan jezik (Bonfante 1983: 213, 221, 224–225) u regiji izoliranoj od Italije i uopće od Zapada sve do razdoblja mletačke prevlasti na istočnom Jadranu. Ostavljajući ovdje po strani značajke dalmatskoga u glasovlju i u gramatici (morfologiji i sintaksi) bit će zanimljivo razmotriti kako se položaj dalmatskoga očituje u leksiku.

Pri ocjenjivanju odnosa dalmatskoga prema drugim jezicima valja podsjetiti na neke osobitosti toga idioma. Dok su drugi romanski jezici na glavnini svojega prostora zasvjedočeni većim ili manjim brojem tekstova tijekom duljih ili kraćih razdoblja, dalmatski južno od Krka poznajemo samo prema određenom broju relikata, izoliranih riječi, u živim hrvatskim govorima i u jadranskoj toponimiji te u starijoj građi pisanoj na talijanskom, latinskom i hrvatskom. Cjelovitije poznamo samo krčki oblik dalmatskoga (veljotski) za koji posjedujemo cjelovite tekstove, ali najvećim dijelom od jednoga, i to posljednjega govornika toga idioma (Muljačić 1971:399), koji se pod kraj života njime i nije aktivno služio (jer nije imao sugovornika), pa je obavijesti o njemu ispitivačima davao po sjećanju. Zapisani veljotski leksik (iako u njemu nije uvijek lako razlučiti što je naslijeđeno a što je nastalo pod utjecajem drugih jezika) dovoljno je širok i raznolik za cjelovitiju usporedbu s leksikom drugih romanskih jezika. Iako ni za južnije varijete dalmatskoga broj očuvanih leksičkih tragova nije beznačajan, usporedbe s rumunjskim rječnikom ne dovode do pravih rezultata jer se leksički ostatci dalmatskoga tiču ponajprije mediteranskoga, pomorskog i gradskog ambijenta, a rumunjski je leksik vezan ponajprije uz kontinentalni ruralni balkanski svijet. Zbog toga ćemo usporedbe s rumunjskim ograničiti samo na veljotski leksik.

Posve su iznimni slučajevi kada je određeni latinski element očuvan samo u rumunjskom i u veljotskom. Tako se lat. *dē(n)sus* 'gust (debeo)' kao samostalna riječ čuva u Romaniji jedino u rum. *des* i veljot. *dais* (REW 2558), dok su u drugim romanskim jezicima očuvani refleksi od *spīssus* (arum. *spes*, tal. *spesso*, logud. *ispissu*, engad. i furl. *espes*, franc. *épais*, prov. i kat. *espes*, španj. *espeso*, port. *espesso*, REW 8160). Slično tomu jedino se u u rumunjskom i veljotskom čuva refleks od lat. *ūdus* 'mokar' (rum. *ud*, veljot. *joit*), ali cjelovit glagol istoga korijena *ūdāre* 'smočiti, nakvasiti' očuvao se samo u rum *a uda*, dok je veljotski očuvao samo od njega izveden particip *duot* 'smočen, nakvašen' (REW 9030, 9029). U sva tri slučaja riječ je o arhaizmu, dok drugi romanski jezici imaju inovacije. Ovamo idu i rum. *pulă* i veljot. *pula* 'männliches Glied' (< lat. **pūbula* 'Scham'; REW 686; ili lat. *pulla* od *pullus* 'pile'; Cioranescu 1958: 676) za koje nema podudarnosti u drugim romanskim jezicima.

Mnogo su češći slučajevi kada se određeni element koji je zajednički rumunjskomu i veljotskomu nalazi još u jednome ili u više romanskih jezika, a to su najčešće oni jezici koji su se, kao i dalmatski, dugo razvijali izolirano od centra

i primali malo inovacija. Tako veljotske i rumunjske riječi riječi za 'glavu' (veljot. *kup*, uz talijansku posuđenicu *tiasta*, rum. *cap*) i 'dan' (veljot. *dai*, rum. *zi*) čuvaju, što se oblika tiče, starije stanje nego većina drugih romanskih jezika, ali tragove toga starijeg stanja, na različitom stupnju, čuvaju i neki drugi romanski jezici. Tako na velikom središnjem prostoru (Galija, Italija) u značenju 'glava' dolaze refleksi od lat. *tēsta* (tal. *testa*, franc. *tête* itd.), na iberoromanskom području refleksi od izvedenice lat. *capitium*, *capitia* (npr. španj. *cabeza*). No u talijanskom je u tom značenju još u uporabi i oblik *capo*, posebice u mnogobrojnim izrazima; španjolski se oblik *cabo* izrazito udaljio od prvobitne oznake za dio tijela, dok francusko *chef* u određenom broju frazeoloških izraza podsjeća na prvotno značenje. No neki periferni romanski jezici, koji su ujedno i izolirani (slično veljotskomu), čuvaju u značenju 'glava' reflekse od lat. *caput* (REW 1668; Cioranescu 1958: 135–136; nije nužno potrebno pretpostaviti prijelaz u drugu deklinaciju): logudorski *kabu*, *kabidu*, retoromanski (furl. *cjâf*, engad. *cheu*, *cho*, surselv. *tgau* itd., ali uz manju ili veću infiltraciju posuđenih oblika koji se svode na lat. *tēsta*). Rumunjski *zi*, veljot. *dai*, logudorski *die* u značenju 'dan' izvode se izravno od lat. *dies* (odnosno od akuzativa *diem*; REW 2632; Cioranescu 1958: 914), prostor Italije i Galije, uključujući i Kataloniju, u tom je značenju prihvatio reflekse od lat. *diurnum* (lat. */tempus/ diurnum: diurnum: diurnus*; usp. i REW 2700), dok su na iberoromanskom prostoru prevladali refleksi od "pojačanog" oblika prema 1. deklinaciji *dia*. No osim u rumunjskom i veljotskom nazivi koji se svode na *dies* preživjeli su u logudorskom *die*, retoromanskom (surselv. *di*, *gi*; engad. *di*; dolomitski ladinski *de*; furl. *di*), u katalonskom i okcitanском (uz lik *jorn* u konkurenciji su *dia* i *die*); u današnjem talijanskom stari lik *di* dolazi u mnogobrojnim izrazima s jasnim značenjem 'dan', a *di* je s tim značenjem zabilježeno i u starofrancuskom i provansalskom, s time da je u starofrancuskom svedeno na uporabu u nekoliko ustaljenih izraza. Usporedbom romanskih jezika utvrđuje se da je zamjena staroga (kratkog) elementa u različitim jezicima dovedena do različita stupnja, ali veljotski i rumunjski (s logudorskim, retoromanskim) čuvaju do danas najstarije stanje.

Uočljiva je i podudarnost između rumunjskoga i veljotskoga u nazivu za 'jetru', gdje rum. *ficat* i veljot. *fecuat* pretpostavljaju lat. *ficātum* (REW 8494; s naglaskom na penultimi i s *ī* u početnome slogu) i idu zajedno s kapidanskim, furlanskim, dolomitskim i engadinskim te mletačkim i ferarskim, sve perifernim idiomima u odnosu na središnju Italiju. Ostali romanski jezici svoje nazive imaju ili od lat. *ficātum* ili od lat. *fecātum* (oba oblika s naglaskom na trećem slogu od kraja).

Tom tipu pripada i riječ *větērānus*, *větrānus* sa značenjem 'star' (REW 9287; Cioranescu 1958: 73) koja se redovito navodi kao primjer podudarnosti između rumunjskoga i dalmatskoga. No osim u rumunjskom *bătrân*, *-ă* i veljotskom

vetrun, *vetruona* ‘star, -a’ riječ je s istim značenjem očuvana i u staronapuljskom, starosicilskom, starovenecijanskom itd., dok u furlanskome refleksi odgovarajuće latinske riječi dolaze kao *vedran* ‘neženja, slobodan momak’ i *vedrana* ‘stara cura, usidjelica’ (‘star’= *vieli*, *vieri*). Latinsko *pūlvīs* (gen. *pūlvēris*) ‘prašina’ čuva se u rumunjskom *pulbere* i veljotskom *pulvro* ‘prah, prašina’ (REW 6842) tal. *polvere*, logudor. *pruere*, furl. *polvar* te u franc. *poudre*, okcit. *poldra*, *podra* i španj. i port. *pólvora*. Ovamo idu i riječi rum. *ploaie* i veljot. *pluaia* ‘kiša’ < lat. **plōia* (REW 6620) (kao i odgovarajući tal., furl., engad., franc. i okcit. nazivi) za razliku od španj. *lluvia* i port. *chuva*, koji se izvode od lat. *pluvia*, te naziva u nekim tal. dijalektima koji pretpostavljaju lat. **plōvia*. I naziv za ‘(poljskog) miša’ u rum. (*șoarece*) i veljot. (*surko*) < lat. *sōrex*, akuz. *sōrīcem* nalazi podudarnosti u talijanskom, logudorskom, korzičkom i nekim tal. dijalektima (REW 8098).

Ovoj skupini pripada i nekoliko osnovnih pridjeva kao što su *albus* ‘bijel’ (REW 331), *ōrbus* ‘slijep’ (REW 6086), *rēus* ‘kriv /za što/’ (> ‘loš, zao’) (REW 7274), *sīngūlus* ‘sām, pojedini’ (REW 7945). Osim u rumunjskom *alb* i veljotskom *jualb* ‘bijel’ latinsko *albus* očuvano je u engadinskom *alb*, *alf*, *alv* ‘bijel’, u port. *alvo* ‘bijel; čist’ (uz prevladavajuće *branco* ‘bijel’) i sa srodnim značenjem u logudorskom *alvu* ‘bjelkast; siv; sijed’, dok se u drugim zapadnoromanskim jezicima za ‘bijel’ rabe refleksi od germanskoga *blank*, iako *albus* dolazi kao (neprozirna) sastavnica u mnogobrojnim složenicama i izvedenicama (npr. franc. *aubépine* ‘glog’, port. *alvela* ‘škanjac’ itd.). Latinsko *ōrbus* preživjelo je ne samo u rumunjskom *orb* i veljotskom *vuarb* ‘slijep’ nego, s istim značenjem, i u talijanskom *orbo* (vjerojatno učena riječ, uz *ceco*, *cieco*) te u sicilskome, kalabreškom i mletačkom, zatim u egadinskom (*orv*), furlanskom (*uarb*), starofrancuskom, okcitanskom i katalonskom (u konkurenciji s drugim izrazima ili s modifikacijama značenja). Osim u rum. *rău* ‘loš’ i veljot. *ri* ‘loš’ lat. *rēus* (‘kriv’ > ‘loš’) očuvalo se s istim značenjem u talijanskom (*rio*), a drugi romanski jezici imaju u tom značenju inovacije. U značenju ‘sām’ lat. *singulus* očuvalo se u rum. *singur* i veljot. *sanglo* te u furl. *sengul* (‘sam’) i starofranc., ali u nekim romanskim jezicima ta riječ dolazi sa suženim ili pomaknutim značenjem (korzički *singye* ‘jedan za drugim, jedan po jedan’, kapidanski *singra* ‘bezdjетка’ i sl.).

Toj se skupini riječi može pribrojiti i glagol sa značenjem ‘mljeti’, rum. *măcina* i veljot. *macnur* (< lat. *machīnāre*; REW 5206; Cioranescu 1958: 492) s podudarnostima u talijanskom (*macinare*), logudorskom (*maginare*) i dolomitskom ladinskom (*mažné*). Imenica za odgovarajući alat, ‘žrvi’, ‘ručni mlin’, koja se očuvala u veljot. *mucna* (< lat. *machīna*; REW 5205), nije se očuvala u rumunjskom, ali zato postoje odgovarajući oblici u talijanskom i njegovim dijalektima. Važna je arhaična podudarnost između rumunjskog i veljotskog u nazivu za ‘stol’ – rum. *masă* i veljot. *maisă* (< lat. *mē(n)sa*; REW 5497; Cioranescu 1958: 507),

koja se proteže ne samo na iberoromansku lateralnu areu (španj. i port.) nego i na lateralne i izolirane prostore u odnosu na središnju Italiju (logudorski i engadinski, lukanski). Istodobno središnji prostori imaju inovaciju lat. *tabŭla* ('daska'; tal. *tavola*, franc. *table*). I naziv za 'trijesku, iver' (rum. *așchie*, veljot. *jasca* < lat. *ascla* za *assŭla*, REW 736; Cioranescu 1958: 42) nalazi odgovarajuće reflekske u albanskom (*ashkë*) te u logudorskom i nekim perifernim talijanskim dijalektima. Slično i naziv za 'sjekiru' rum. *secure* i veljot. *sčor* (< lat. *sēcŭris*; REW 7775; Bartoli 1942: 132) nalazi podudarnosti u perifernim idiomima u odnosu na središnju Italiju (kampidanski i engadinski) i u lateralnoj iberoromanskoj arei Romanije (španjolski i portugalski).

Poučna je i sudbina naziva za 'crkvu' u rumunjskom (*biserică*; Cioranescu 1958: 85) i veljotskom (*basalka*) koji se izvode iz *basilica* (Bartoli 1942: 140), a osim u ta dva jezika očuvali su se i u alb. *bjjeske*, starologudorskom *vehiliga*, engad. *baselgia*, starovenecijanskom *baselega*, valtelineskom *bazelga* 'protestantska crkva', tesinskom *bazerga* 'koliba', franc. *basoche* 'bazilika sv. Martina u Toursu' (starofranc.), 'zajednica klerika (pisara) pri sudu' (REW 972); drugdje su se očuvali refleksi od pučkoga *eclesia* ili od učenoga *ecclēsia* (REW 2823; npr. tal. *chiesa*, logudor. *keya*, furl. *glesie*, franc. *église*, okcit. *glieisa*, španj. *iglesia*, alb. *qishë* itd.). Na temelju analize vrlo opsežne građe Paul Aebischer je utvrdio da je riječ *basilica* u značenju 'crkva' zabilježena najprije u Africi g. 324, a riječ *eclesia* u istome značenju zabilježena je najprije na Siciliji g. 330. (Aebischer 1963). Neko su se vrijeme obje, jedna uz drugu, rabile na cijelome teritoriju Carstva, ali kako je crkveno središte u Rimu prihvatilo naziv *ec(c)lesia*, s vremenom su se na središnjim prostorima zadržali refleksi od pučkog *eclesia* i učenog *eclesia* i istisnuli one od *basilica*; refleksi od *basilica* kao naziv za 'crkvu' zadržali su se samo ondje kamo je teže dopirao utjecaj crkvenoga središta, na periferiji, u Daciji, Dalmaciji, Reciji, a u Francuskoj (osim u Provansi), Španjolskoj i Portugalu ostavili su tragove uglavnom u toponimiji. Iako je naziv *basilica* u južnoj Italiji preživio do VIII. st. a u sjevernoj do X. st., postupno ga je nadvladao naziv *ec(c)lesia* jer su ga prihvatile središnje službene vlasti; u odnosu na Rim Dacija i Recija bile su izolirane, a izoliranosti Dalmacije zacijelo je neko vrijeme, barem u početku, pridonosio i dolazak Hrvata (Mihăescu 1993: 114).

Prilično je dosljedna između rumunjskoga i veljotskoga podudarnost u nazivima za neke dane u tjednu. Dok središnji romanski jezici svoje nazive temelje na genitivu imena za planet/božanstvo u kombinaciji s imenicom *dies* 'dan' ('ponedjeljak' *Lūnae dies*: tal. *lunedì*, franc. *lundi* – *dies Lūnae /dies Lūnis*: katal. *dilluns*, REW 5164; 'utorak' *Martis dies*: tal. *martedì*, franc. *mardi* – *dies Martis*: katal. *dimarts*, REW 5382; 'četrvtak' *Iōvis dies*: tal. *giovedì*, franc. *jeudi* – *dies Iōvis*: katal. *dijous*, REW 4594; 'petak' *Vēnēris dies*: tal. *venerdì*, franc. *vendre-*

di – lat. *dies Vēnēris*: katal. *divendres*, REW 9197, itd.), rumunjski i veljotski nazivi rum. *luni, marți, joi, vineri* i veljot. *loine, mirte, dzue, vindre* pretpostavljaju samo genitivni oblik bez dodatka *dies*: *Lūnae*, ili **Lūnis, Martis, Iōvis, Vēnēris*, a s njima se slaže redovito španjolski (*lunes, martes, jueves, viernes*), najčešće furlanski (*lunis, martes/maturs, viners*), zatim pojedini oblici sardskoga (logudor. *lunis, martis*, galurski *ģobi*) i iznimno zapadnopijemontski (*ģöves*)³. Okcitanski pritom ima ili oblike kao u katalonskom (*diluns, dimartz, dijous, diven(d)res*) ili pak bez *dies* (*luns, jous*). Nazivi za ‘nedjelju’ u veljotskom (*domienca*, uz *domiencadí, domiencadai*) i rumunjskom (*duminică*) ženskoga su roda kao u talijanskom (*domenica*), logudorskom (*dominiga*), furlanskom (*domenie*), engadinskom i surserlvskom (*dumengia*) (prema *dies dominica*), za razliku od galoromanskih i iberoromanskih jezika u kojima je ta riječ muškog roda (franc. *le dimanche*, španj. *el domingo*; prema lat. *dies dominicus*).

Bez obzira na to koliko su se, zbog civilizacijskih i socijalnih pomaka, ti nazivi promijenili u značenju, treba upozoriti na podudarnost između rumunjskoga i veljotskog (koja se proteže još najmanje na Italiju i Sardiniju) u nazivima za osnovne obroke. Od lat. *prandium* ‘predpodnevni obrok’ rumunjski i dalmatski očuvali su nazive za ‘objed’ rum. *prânz* i veljot. *prints*, a s njima se slaže tal. *pranzo* i logudor. *prandzu* (REW 6730). I odgovarajući lat. glagol *prandēre* ‘jesti (za) predpodnevni obrok’ u rum. *a prânzi* i u veljot. *prandar* znači ‘objedovati’, a s njima se slaže i logudor. *prândere* (REW 6728; Cioranescu 1958: 667). Lat. *mērenda* značilo je ili ‘ručak’ ili ‘poslijepodnevni obrok’ ili ‘međubrok’; u rum. dijalektalno *merinde* znači ‘ručak’, inače ‘jelo’, a u veljot. *marienda* ‘užina’, s time da refleks te riječi nalazimo na gotovo svim zapadnoromanskim prostorima od furlanskog i talijanskog do španjolskog i portugalskog (REW 5521; Cioranescu 1958: 516). Odgovarajući lat. glagol *mēřëndāre* ‘ručati’ ili ‘užinati’, ‘prizalogajiti’ očuvao se u rum. *merinda* ‘jesti’, dijalektalno ‘ručati’, ali ne i u veljotskome, a dolazi i u talijanskom, okcitanskom, španjolskom i portugalskom (REW 5521a). Napokon, lat. *cēna*, najprije ‘glavni popodnevni obrok’ pa ‘večera’, očuvala se i u rum. *cina* i u veljot. *kaina* ‘večera’, a u tome se slažu također talijanski, logudorski, engadinski, okcitanski, španjolski i portugalski (REW 1806; Cioranescu 1958: 181). Usporedan je bio i razvoj glagola *cēnāre* ‘večerati’ > rum. *a cina* i veljot. *kenur* s istim značenjem, a podudarnosti se protežu na talijanski, sardski, engadinski, okcitanski, španjolski i portugalski te starofrancuski (REW 1808).

³ Rumunjski i za ‘srijedu’ ima naziv koji se u potpunosti uklapa u niz od prvih pet dana u tjednu, dakle *miercuri* < lat. *Mercūri(s)*, za *Mercūrī dīes*, a s njim se i opet slažu španjolski (*miercoles*), logudorski (*mercuris*) i furlanski (*miercus*). Veljotski je, međutim, za ‘srijedu’ uzeo naziv *misedma*, koji nastavlja srednjovjekovno crkvenolatinsko *media hebdomas*, naziv prema kojem su kalkirani njem. *Mittwoch* (Duden, *Herkunftswörterbuch, Die Etymologie der deutschen Sprache*, Mannheim/Wien/Zürich, 1963, s. v. *Mittwoch*) i hrv. (slav.) *srijeda* (Skok III, 1973, s. v. *srijeda*).

Neće biti nekorisno spomenuti i usporedan razvoj riječi u rumunjskom i veljotskom koje znače ‘zapaliti’, iako su izvedene različitim prefiksima. U oba se jezika polazi od lat. *prēhēndēre* ‘uzeti’. Rum. *aprinde* ‘upaliti, zapaliti’ izvodi se od lat. *apprēhēndēre* ‘obuhvatiti; zamisliti’ (REW 554; Cioranescu 1958: 31), a veljot. *imprandro* s istim značenjem od lat. *imprēhēndēre* ‘poduzeti’ (REW 4317). Sa značenjem ‘upaliti’ nalazimo u sjevernotalijanskom *aprender*, a u starofrancuskom nalazimo riječ *emprendre* ‘zapaliti, upaliti’. U doba kada nije bilo šibica vatra se palila često tako što se upaljeni komad drva ili ugarak uzimao od susjeda, pa odatle i razvoj ‘uzeti’ > ‘zapaliti’ (Mihăescu 1993: 116)⁴.

Pri svemu tome valja spomenuti da između rumunjskoga i veljotskoga postoje određene osnovne razlike. Dok se u rumunjskom jedva naziru tragovi urbanog rječnika (lat. *pavimētum* ‘utabana zemlja, pod, pločnik’ > rum. *pământ* ‘zemlja, tlo’, REW 6312), dalmatski je zadržao mnogo potvrda o očuvanju gradskoga načina života. Nasuprot rumunjskomu balkanizmu iz bizantskoga za ‘cestu’ *drum* (< bizant. grč. δρόμος) veljotski, kao i zapadnoromanski jezici, ima riječ *struota* (< lat. *strata*, REW 8291) za cestu koja je izgrađena planirano i profesionalno (Mihăescu 1993: 112). No lat. riječ *callis* za ‘stazu, puteljak utaban hodanjem’ očuvala se jednako u rum. *cale* i u veljot. *kal*, s podudarnostima u idiomima na Apeninskom i na Iberskom poluotoku (REW 1520). U veljotskom *kal* znači i ‘put, puta’, tal. ‘volta’ (Bartoli I, 392), kao što pokazuju i primjeri iz tekstova (*joina kal* ‘jednom, jedan put’, *kalko kal* ‘kadšto, koji put’, *in kola kal* ‘tada’, čakav. ‘oni put’, *tuonte kal* ‘često’, čakav. ‘toliko puti’, tal. ‘tante volte’), a to je vjerojatno kalk prema čakavskomu.

Bez obzira na to koliko nam i što takve podudarnosti mogu reći o odnosu između rumunjskoga i veljotskoga, treba upozoriti i na one slučajeve gdje se ta dva romanska idioma očito razilaze. Dok lat. *anīma* ‘duša’ zadržava to značenje i u veljotskom *jamna*, rum. *inimă* znači ‘srce’. Lat. *nīger* ‘crn’ u rumunjskom ostaje (rum. *negru*), a u veljotskom je zamijenjena sa *fosk* ‘crn’ (< lat. *fuscus*), premda u konkurenciji s *nair*, koje je vjerojatno posuđenica iz talijanskoga. Mjesto *bēllus* ‘lijep’ što u veljotskom daje *bial* s istim značenjem, rum. *frumos* ‘lijep’ dolazi od lat. *formōsus*. Latinsko *dives* ‘bogat’ zamijenjeno je u veljotskom germanskim elementom *rek*, a u rumunjskom slavenskim *bogat*. Veljotsko *buka*, *buak* znači ‘usta’, a odgovarajuća rumunjska riječ ima značenje ‘obraz; guz’ (< lat. *bucca*); istodobno od lat. *gūla* rum. *gură* znači ‘usta’, a veljot. *gaula* znači ‘grlo’. Veljotski naziv za ‘mjeseć (od trideset dana)’ < lat. *mensis* različit je od

⁴ Za G. Bonfantea jedine četiri leksičke inovacije zajedničke rumunjskomu i veljotskomu bile bi: *apprehendere* (mjesto *accendere*), *singulus* (mjesto *solus*), *levare* ‘uzeti’ > rum. *a lua*, veljot. *levur* (mjesto *prehendere*) i *excitere* ‘izvaditi’ > rum. *a scoate*, veljot. *skutro* (mjesto *levare*) (Bonfante 1983: 232–233).

naziva za nebesko tijelo (*loina* < lat. *lūna*), a u rumunjskome, po uzoru na slavenski, *lună* znači i 'Mond' i 'Monat'. Riječ *amicus* 'prijatelj' u veljotskom se očuvala (*amaik*), a u rumunjskom ju je istisnula slavenska posuđenica *prieten*.

Izložene rječničke podudarnosti između veljotskoga i rumunjskoga ne mogu ništa reći u prilog kakve posebne veze između tih dvaju idioma. a redovito se tumače perifernim položajem i veljotskoga i rumunjskoga u odnosu na ostatak Romanije i njihovom izoliranošću. Naime, tip latinskoga koji je unesen u Daciju od početka 2. stoljeća očito je bio različit od onoga koji je, najmanje jedno stoljeće ili stoljeće i pol ranije, bio unesen u Dalmaciju. Nakon mogućih izravnih veza između Dalmacije i Dacije do 271., one su oslabile ili potpuno prestale nakon povlačenja rimskih posada i institucija iz Dacije. Kada je 395. Carstvo podijeljeno na istočno i zapadno, Dalmacija je (uključujući i Krk) ostala vezana uz Zapad i bila pod utjecajem Rima pa je još stoljeće i pol mogla sudjelovati u jezičnom razvoju Zapada, što Dacija nije mogla (Vidos 1963: 265). Iako od 535. Dalmacijom vlada Bizant, to nesigurno razdoblje nije pogodovalo održavanju veza ni s Dacijom ni s romaniziranim dijelovima Balkana, osobito otkako u VII. stoljeću Hrvati stižu na današnje svoje prostore, pa i na Krk. Arhaičan karakter rumunjsko-veljotskih podudarnosti, pa u vezi s time gotovo redovito njihovo protezanje na izolirane i periferne zone (Sardinija, južna Italija, alpsko i sjevernotalijansko područje), ne govori u prilog posebno intenzivnim vezama ni u prilog zajedničkomu razvoju tih dvaju idioma. Ako se rječnik promatra istodobno s gramatikom i fonetikom, može se reći da su posebne zajedničke značajke rumunjskoga i dalmatskoga sporadične, a ne sustavne, i da se svode na konzervativne i rubne jezične elemente (Mihăescu 1993: 127) kakve veljotski povezuju i s drugim izoliranim i rubnim prostorima u Romaniji.

LITERATURA

- Aebischer, Paul 1963. *Basilica, ecclesia, ecclesia. Étude de stratigraphie linguistique. Revue de Linguistique Romane*, 27, 119–164.
- Bartoli, Matteo Giulio 1906. *Das Dalmatische, I. Einleitung und Ethnographie Illyriens. Mit einer Karte*. Wien, 1906 (Kaiserliche Akademie der Wissenschaften. Schriften der Balkankommission. Linguistische Abteilung, IV); *II. Glossare und Texte. Grammatik und Lexikon. Mit einer Tafel*, Wien, 1906 (KAW, Schriften der Balkankommission. Linguistische Abteilung, V).
- Bartoli, Matteo Giulio 1942. *Dalmatico e albano-romanico. Reliquie romaniche nel croato e nell'albanese*, in Italia e Croazia, Roma, 109–185.
- Bonfante, Giulio 1983. Il posto che spetta al dalmatico fra le lingue romanze. *Atti e Memorie dell'Accademia Toscana di Scienze e Lettere. La Colombaria*. Volume XLVIII. Nuova serie – XXXIV. 1983, Firenze, 207–238.

- Cioranescu, Alejandro 1966. *Diccionario etimológico rumano*. Tenerife-Madrid.
- Hadlich, Roger L. 1965. *The Phonological History of Vegliote*. Chapel Hill : The University of North Carolina Press.
- Merlo, Clemente 1907. Dalmatico e Ladino. A proposito di una pubblicazione recente. *Rivista di filologia e d'istruzione classica*, XXXV, Torino, 472–484.
- Mihăescu, Haralampie 1993. *La romanité dans le sud-est de l'Europe*, Bucarest (osobito poglavlje »la Langue dalmate«, 91–130).
- Muljačić, Žarko 1963. Nova klasifikacija romanskih jezika i dalmatski. *Radovi XX Naučnog društva Bosne i Hercegovine*, Knjiga 7. Odjeljenja istorijsko-filoloških nauka, Sarajevo, 77–96.
- Muljačić, Žarko 1965. La Posizione del dalmatico nella Romania (per una classificazione dinamica delle lingue neolatine). *Actes du Xe Congrès International de Linguistique et Philologie Romanes, Strasbourg, 1962*, Paris, 1965, 1185–1194.
- Muljačić, Žarko 1967. Die Klassifikation der romanischen Sprachen. *Romanistisches Jahrbuch*, XVIII. Band, Hamburg, 23–37.
- Muljačić, Žarko 1971. Dalmate. u Pierre Bec, *Manuel pratique de philologie romane*, Tome II, Français, roumain, sarde, rhéto-frioulan, franco-provençal, dalmate. Phonologie. Index, Paris, 395–416.
- REW = Wilhelm Meyer-Lübke, *Romanisches etymologisches Wörterbuch*, Vierte Auflage, Heidelberg, 1968.
- Skok, Petar 1971. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, uredili M. Deanović i Lj. Jonke, surađivao u predradnjama i priredio za tisak V. Putanec, Knjiga prva, A – J, Zagreb, 1972.; Knjiga druga, K – poni 1; 1973.; Knjiga treća, poni 2 – Ž (ERHSJ).
- Tagliavini, Carlo 1964. *Le Origini delle lingue neolatine. Introduzione alla filologia romanza. Quarta edizione aggiornata*. Bologna.
- Vidos, Benedek Elemer 1963. *Manual de lingüística románica. Traducción de F. de B. Moll*, Madrid.
- Wartburg, Walther von 1936. Die Ausgliederung der romanischen Sprachräume. *Zeitschrift für romanische Philologie*, Tübingen, 1–48.

Les concordances lexicales entre le vegliote et le roumain

Résumé

On a souvent défendu une étroite parenté linguistique entre le dalmate (y compris le vegliote) et le roumain, et elle témoigneraient des rapports serrés entre les deux aires linguistiques en question dans le passé. Sans prétendre à l'exhaustivité, l'auteur de la présente contribution examine un certain nombre de concordances lexicales entre le roumain et le vegliote. La plus grande partie d'entre elles se réduit à des éléments archaïques, communs aux deux idiomes, et en même temps ces concordances s'étendent, en règle générale, à d'autres aires périphériques et isolées de la Romania (Sardaigne, le sud d'Italie, l'Italie du nord, les Dolomites et les Alpes, ainsi que la Péninsule Ibérique). Exception faite de quatre cas incontestables, on ne trouve en réalité pas d'innovations communes au roumain et au vegliote. C'est pourquoi les concordances lexicales veglioto-roumaines ne peuvent pas être considérées comme conséquence d'une évolution linguistique commune prolongée dans les deux aires dans le passé, ce qui pourrait être corroboré aussi par les faits de l'histoire extralinguistique.

Ključne riječi: veljotski, rumunjski, rječnik, dalmatski, leksičke podudarnosti, lateralna (pobočna) area, izolirani jezik, klasifikacija romanskih jezika

Key words: Vegliot, Rumanian, vocabulary, Dalmatian, lexical concordances, lateral area, isolated language, classification of Romance languages